

[itobiad], 2022, 11 (2): 1160-1172

Bir Kadı-Sûfînin Gözüyle Osmanlı Dönemi Ulemâ-Sultan İlişkileri Ketâibu A'lâmî'l-Ahyâr Örneği Ulema And Sultan Relations in A Muslim Judge-Sufi's Eyes in the Ottoman Period-Example of the Book Ketâibu A'lâmî'l-Ahyâr Video Link: https://youtu.be/fGUcJN8wiRY	
Nuran DÖNER Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi Ph.D., Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islami Sciences e-mail: nuran.doner@bilecik.edu.tr ORCID: 0000-0002-8739-7113	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 09.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted	: 14.06.2022
Yayın Tarihi / Published	: 27.06.2022
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Döner, N. (2022). Bir Kadı-Sûfînin Gözüyle Osmanlı Dönemi Ulemâ-Sultan İlişkileri Ketâibu A'lâmî'l-Ahyâr Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (2) , 1160-1172 . DOI: 10.15869/itobiad.1113159

Plagiarism/İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nuran DÖNER).

Yayıncı / Published by: Mustafa Süleyman ÖZCAN

Bir Kadı-Sûfînin Gözüyle Osmanlı Dönemi Ulemâ-Sultan İlişkileri

Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr Örneği

Öz

Osmanlı Dönemi müellif sufi kadılarından biri olan Mahmud Kefevî (ö. 1582), hicrî ilk asırdan kendi dönemine kadar yaşayan Hanefî fukahâsını ve her asrın sufilerini ele aldığı “Ketâibu a'lâmi'l-Ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr” isimli eseri ile tanınmaktadır. Kefevî, sûfî ve fakihleri ortak ele aldığı eseri ve kadı-sûfî kimliği ile birlikte değerlendirildiğinde uzlaşmacı bir portre çizmektedir. Ayrıca Kefevî'nin eseri her ne kadar âlimler ve sûfîleri içerse de Ketâib'de yer alan hukukçuların dönemlerindeki yönetimle ilişkileri ve yöneticilere dair düşünceleri de yer yer eserde konu edilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde yaşamış, kadı olarak görev almış ve azledilmiş biri olarak Kefevî'nin bu dönemle, Osmanlı fukahâsı ve sultanlarıyla ilgili kendi düşüncelerini de ifade etmesi, konumuz açısından önemlidir. Mahmud Kefevî, mezkur eserinde âlimlerin sultanlarla ve yöneticilerin de ulemayla ilişkilerinde dikkat etmeleri gereken önemli prensiplere yer vermektedir. Kadı ve hâkimin ilminin inceliklerine vâkîf, sâlih, âdil, ârif kişiler olması gerektiği Ketâib'de vurgulanmaktadır. Bununla birlikte hukuk işini ehil olmayandan alıp ehli olana vermenin de yöneticinin uhdesinde olduğunu belirtir. Liyâkât, bir veziri görevlendirirken de bir şeyhülislam atarken de sultanın dikkat etmesi gereken en önemli prensiplerdendir. Osmanlı döneminde üst düzey görev alan hukukçular ve onların sultanlarla olan ilişkilerinin eserde konu olması, Ketâib'i konumuzla ilgili oldukça dikkat çekici kılmaktadır. Eserde özellikle vezir ataması, padişahın en fazla ehemmiyet vermesi gereken konulardan biri olarak gözükmektedir. Çünkü toplum işlerini salah ile yürütecek kazaskerler ve ilim adamlarının sultanla ilişkisinde vezirin ehil olması hayâtî bir öneme sahiptir. Ketâib ilk bakışta her ne kadar bir biyografi kitabı görünümüne sahipse de bu makale, eserin satır aralarından özellikle Osmanlı dönemindeki ulemâ-sultan ilişkileri konusunda önemli prensipleri sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mahmud Kefevî, Sultan, Fakih, Osmanlı, Ketâib, Tarih.

Ulema and Sultan Relations in A Muslim Judge-Sufi's Eyes in The Ottoman Period Example of the Book Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr

Abstract

Mahmud Kefevî who is one of the author sûfî- judges is known with his work of art “Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nûmâni'l-Muhtâr” in which he discusses the Hanefi alfaquis who did live till his era and the sufis of all century. Kefevî gives an accommodationist impression if utilized with his muslim judge-sufi identity and his work where he discusses sufis and alfaquis collectively. Additionally, despite his work that contains scholarly person and sufis, the relationship between the legists taking part in the book and the governance in their period and also their thoughts about the governance is mentioned partly in the book. It is also important in terms of our subject

that Kefevî, who has lived in the Ottoman period, was assigned and dismissed as a muslim- judge, expresses his own thoughts about Ottoman alfaquis, sultans and this period. Mahmud Kefevî mentions important principles which should be kept in mind between the relationship of scholars with sultans and administrators with scholars. It is also emphasized in Ketâib that muslim-judges and judges should be the master of his domain, suitable, fair and enlightened. Besides the responsibility of employing an expert instead of an unexpert in the area of law belongs to the administrators. Merit is one of the most important principles a sultan needs to be careful while assigning a vizier or a shaykh al-islam. The subject of senior lawyers taking charge in the Ottoman period and their relations with sultans makes Ketâib considerably remarkable for our topic. In the work, especially the appointment of the vizier seems to be one of the issues that the sultan should give the most importance to. Despite Ketâib's biographic Outlook at first view, this article aims to present important principles of ulama-sultan relations in the Ottoman period between the lines of the book.

Keywords: Mahmud Kefevî, Sultan, Alfaqui, Ottoman, Ketâib, History.

Giriş

İnsan, sosyal bir varlıktır. Ortak bir amaç gerçekleştirmek için birlikte yaşamak, iş birliği yapmak, örgütlenmek ve toplumsal yetkinliğe ulaşmak için kurumlaşmak (aile, devlet gibi) insanlık tarihi kadar eskidir (Dinçer, 2019, s. 23). İnsan, ister kabile şeklinde ister şehir hayatında yaşasın, toplumları yönetme şekli, yöneten ve yönetilen arası ilişkiler, başlangıçtan beri önemini korumuştur.

İslam tarihi özelinde konuya bakıldığında İslam, haddi zatında bir devlet modeli önermemiştir. Fakat devletin siyasî, iktisadî ve hukuki ilkelerini belirlemiştir (Alatlı, 2014, c. 2, s. 1099). İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'in devlet başkanının özellikleri ile ilgili emirleri, tavsiyeleri, vali tayin ederken dikkat ettiği hususlar konu açısından dikkat çekicidir. O, devlet başkanını halkını koruyup kollayan bir çoban olarak nitelendirmiş (Buharî, 1979, s. "Cum'a", 10) ve onda olmazsa olmaz adalet niteliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca ilk halifelerin bu tavsiyelere dönük uygulamaları da dikkate şayandır. Bu durum, Müslüman âlimlerin yöneten ve yönetilen ile ilgili önemli konulara eğilmelerine adeta bir teşvik olmuştur. Âlimler, yöneticilere elinde bulundurdukları gücün önemi ve değerini hatırlatan, onlara bu nimetle ilgili Allah'a şükretmeyi nasihat eden, kendilerine idare etme konusunda rehber olacak ilkeleri hatırlatan siyasetnameler kaleme almışlardır (Dinçer, 2018, s. 31). Bu minvalde âlimler ve sultanlar, sûfiler ve iktidar, fıkıh ve siyaset hep bir araştırma konusu olagelmıştır. Bunlardan siyaset ve hukuk hem teorik hem de pratik olarak tarih boyunca birbiriyle çok yakından irtibatlı, zaman zaman da iç içe geçen bir kavram olarak görülmüştür (Köksal, 2017, s. 29). Toplumunun salâh ile yönetme hususunda kuralların uygulanabilirliği ve bunların denetlenmesi konusu, siyaset ve fıkıh, kadı ve halife ya da şeyhülislam ve hükümdarı birlikte önemli kılarken, araştırmamız da buraya yönelmiştir. Bu meyanda konu, fukahâ ve iktidar ekseninde incelendiğinde geçmişten günümüze güncelliğini koruyan birtakım ilkeler (adâlet, liyakat, istişare gibi) önem kazanmaktadır. İncelemeye konu olan Kefevî'nin Ketâib'i, Hanefî fukahâsı ve sûfî biyografilerini içerdiği için, Kefevî'nin incelediği kişiler de kadı, müftü, şeyhülislam ve medresede hoca olan Hanefî fukahâsıdır. İncelememizde yer alan isimler de, tabîi olarak Hanefî fukahâsı olan âlimlerdir.

Mahmud Kefevî, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılının önemli entelektüel simalarından birisidir. Sûfî meşrep ve kadı kimliğinin şahsında bir araya gelmesi, eserine de yansımış, Ketâib, sûfî ve fukahânın birlikte ele alındığı bir eser olarak ortaya çıkmıştır. Kefevî, çalışmasında, incelediği her dönemin aydınlarının siyasetçilerle ilişkilerine de yer yer değinmiştir. Bu çalışma, Ketâib'de fukahâ ve sultan ilişkilerine yer verecektir. Kefevî, eserinde konuyla ilgili kendi coğrafyası ve devriyle ilgili önemli bilgilere de yer vermiştir. Bu sebeple bu çalışma kendisini Osmanlı döneminin, Kefevî'ye kadar olan zamanıyla sınırlandırmıştır.

Öte yandan ilmin; kendisini himaye edebilecek, kaos, savaş, huzursuzluk olmayan toplumlarda, güven duyulacak ortamlarda daha güzel meyveler verebileceği düşünüldüğünde, incelenen ulemanın önemli bir kısmının, Osmanlı'ya farklı coğrafyalardan geldiği de görülmektedir. Bu, ilmin yönetimin gölgesinde neşvünema bulmasına katkı sağlarken, siyasiler için de manevî bir güç ve otorite kaynağı olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Sultanları, farklı coğrafyaların bilim insanlarına da kucak açmış, onları desteklemiştir. Kefevî de ilmi ve âlimi destekleme konusunda Osmanlı'nın zirve bir noktada olduğunun altını çizmiştir. Bu araştırmada, mezkûr dönemde bahsi geçen eserdeki bilgilerden, âlimler ve sultanlar arasında geçen olaylardan hareketle, anlama ve yorumlama yöntemiyle konuyu günümüze ışık tutacak şekilde incelemeyi hedeflemiştir.

Âlim-Sultan İlişkisi

İslam toplumunda ilk dönemlerden itibaren ulemanın siyasi erk karşısında bağımsız bir konumunun olduğu görülmektedir. Örneğin Ebû Hanife, her şart ve koşul altında fakihlerin bağımsızlığından yanadır. Ona göre hukukçuların hükümlerini halife bile kabul etmeli, yargı üzerinde baskı kurmaya çalışmamalıdır. Çünkü adalet, böyle tesis edilebilir (Çaylak ve Bakacak, 2018, s. 345). Âlimler, ilmi liyakatiyle toplumda yürürlükte olan dini ve hukuki kuralların birçoğunu tayin etmişlerdir. Siyasi güç, bir âlimin bilgi ve becerilerini edinmedikçe ilmî meselelere müdahil olmamış, ulema da genellikle yönetici sınıfla mesafeli olmaya özen göstermiştir (Atçıl, 2019, s. 18).

Öte yandan, yöneticilere hak yönünde teşvikte bulunmak, onlara hakkı emredip bu yönde tembihte bulunmak, ulemanın yöneticilere karşı bazı sorumluluklarıdır. Aynı şekilde Devlet başkanı da meclisinde daima sâlih âlimlerden ve salah üzere olan muttaki din ehlinde insanları bulundurmalıdır (Kâfiyeci, 2018, s. 76-78).

İncelememize konu olan Kefevî'nin eserinde de İslam kültürünün ulema-sultan birlikteliğinin hangi şartlarda, nasıl olduğuyla ilgili mühim örnekler vardır: Hanefî fukahâsından Ali Saydalî (öl.484/1092), Sultan Melikşâh'ın kendisini neden ziyaret etmediği ile ilgili sorusuna "Ben senin âlimleri ziyaret eden hayırlı bir melik olmanı istiyorum. Kendimin de melikleri ziyaret eden şerli bir âlim olmasını istemiyorum." Kelimeleriyle cevap verirken (Kefevî, 2017, c. 2, s. 278), genel bir kâideyi de belirtmektedir. Bu pasajlardan anlaşıldığı kadarıyla gerçek danışılacak olan âlim ile sultanın çevresinde olan tabir-i câizse dalkavukların arasındaki fark da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, saltanat, ilmin ayağına gitmeli, âlimi kendisine çağırılmamalıdır. İdareci ile âlimin arasında olması gereken ilişki budur. Kadı, sultan çevresinde olup, bu yakınlıktan ötürü haksız yere fetva veriyorsa, gerçek âlim değildir. Fukahâ ve sultanlar arasındaki ilişki, sultanların ulemayla istişare etme, âlimlerin de idareden bir beklentisi olmama prensibine dayanmalıdır. Ayrıca bazı tavsiyelere göre, hükümdarın, kadıların

ahvalini kendisine aktaracak husûsî bir görevlisinin olması da uygundur (Sultan Ordu Reaya, 2020, s. 112).

Yine, Şeyh Bedreddin, Seyyid Şerif Cürçânî, ve Molla Fenârî'nin de hocası olan (Kefevî, 2017, c. 4, s. 13) Ekmeluddin Bâbertî'nin (öl. 786/1385) makam sahiplerinden uzak olması da Ketâib'de yer alır. Aksine, sultanlar onun kapısında hizmet etmişlerdir. Sultan Berkuk, hizmet etmek için ondan izin istemiştir. Hatta onun hankâhından çıkmasını beklemiş, onunla yolda mutâat sohbetleri olmuş ve bu durum vefat edinceye kadar devam etmiştir. Vefat ettiğinde Emir Berkuk cenazesini taşımak istemiş fakat emirleri buna müsaade etmemiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 6).

Ketâib'de Sultan-Ulema Birlikteliğinde Yönetimin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Âlim-Sultan Arasındaki İlişkide Vezir Seçiminin Önemi

İslam siyasi hayatında sultan, bir beldeye kadı, vezir ve bunların dışındaki diğer yönetim birimlerinde hizmet edecek olan görevlileri atama ve azletme yetkisine sahiptir. Ancak bütün bu makamlara atama yaparken, en kudretli, en güçlü, en ehliyetli kişiyi seçmesi gerekir (Kâfiyeci, 2018, s. 92). Tarsûsî de kadının kendi mezhebinin müntesipleri arasında en dindar ve en akıllı kişi olması gerektiğinin altını çizer (Tarsusî, 2018, s. 56). O, kâdı atamaları şartlarını ayrıntılı bir şekilde anlatır ve şartlar uygulanmazsa bu konudaki kusurun sultana, günahın ise sultan ve kadıya ait olduğunu ifade eder (Tarsusî, 2018, s. 82). İslam siyasi düşüncesinde "ulema ve ümera sâlih olunca, cümle âlem ve âdem sâlih olur" (Âşık Çelebi, 2018, s. 183).

Kefevî de vezir seçiminden önce, Ketâib'in giriş bölümünde Ebü'l-Leys Semerkandî'den de alıntı yaparak kadılık yapacak kişinin, akil baliğ, sâlih, verâ sahibi, hür Müslüman, âdil olanlardan olması gerektiğinin altını çizer (Semerkandî, 2005, s. 326). Kâdının aynı zamanda dinî hükümler konusunda da arif olması gerekir. Kadı bu özelliklerde olmaz ve cahil olursa, şiddetli bir belâ olur. Hukuk işini ehil olmayandan alıp ehil sahibine vermek, yöneticinin zimmetindedir. O, insanların maslahatı için en salih, âlim, vera sahibi ve mükemmel olanı atamalıdır (Kefevî, 2017, c. 1, s. 114-15). Kefevî, burada sultana işlerinde yardımcı olmak için vezirin önemli bir konumda olduğunu da ifade eder. Hz. Peygamber de "Allah, bir melik için hayır murad ederse, onun için salih bir vezir verir. Bu vezir unuttuğunu ona hatırlatır. Hatırında olan hususlarda ise ona yardımcı olur." buyurmuştur (Ebu Davud, 1981, s. "Harac", 4).

Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının en yüksek makama gelebilmesi, eserlerinin, okuttuğu derslerin, çalışmalarının sultan ve vezirler katında takdir görmesine bağlıdır (Ocak, 1998, s. 226). Sultan ve ulema arasında bir köprü görevi görmesi gereken vezirler, liyakat sahibi olmadıkları zaman kendi aralarında ve toplumda tefrikaya yol açarlar. Kefevî, eserinde vezirlerin sultanı yanıltarak âlimler hakkında yanlışla sürüklediğine dair konuyla ilgili birkaç örnek verir.

Eser, Fatih Sultan Mehmed'in Edirne yolunda Seyyid Ahmed Abdullah Kırımî ile karşılaşmasına ve aralarındaki diyaloga yer vererek ulemâ-sultan ilişkisinde önemli bir noktaya işaret etmektedir. Fatih bu konuşmada Kırımî âlime, ülkesini sormuş ve kendisinin orayı, ilim ve sulh ile yaşanan büyük bir memleket olarak bildiğini ifade etmiştir. Molla Kırımî, "Ben bu nizamın sonunu gördüm." diye cevap verince sultan

sebebini sorar. Molla, bir vezirin geldiğini, âlimlere ihanet ederek onları böldüğünü, 'âlimlerin de bir şehirde kalp gibi olduğunu, kalbe bir afet gelirse bütün bedeni etkilediğini' dolayısıyla da ülkenin harab olduğunu anlatmıştır. Bunun üzerine Sultan, vezir Mahmud Paşa'yı çağırarak, olayı aktarmış ve buna istinaden mülkün harâb olmasına vezirlerin sebep olduğunu söylemiştir. Vezir Mahmud Paşa, bunun sultanın sorumluluğunda olduğunu, böyle bir kişiyi, vezir yapmaması gerektiğini ifade ettiğinde Fatih, kendisine hak vermiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 224). Kefevî, eserinde Sultan Fatih'in, vezirlerine ilim adamlarıyla övündüğünü de nakleder. Fatih bir keresinde, "Bu zamanın Ebu Hanife'sine bakın." diyerek vezirlerine karşı Molla Hüsrev (öl. 885/1481) ile övünmüştür. Sultanın vezirleri de onu ziyaret ederek korumasından faydalanmışlardır (Kefevî, 2017, c. 4, s. 209-12). Yine Fatih Sultan Mehmed Sahn-ı Semân medresesine gelir, talebelere Molla Ali Tûsî (öl. 887/1482) ile ders yapmalarını emrederdi. Ali Tûsî mutât yerine oturur, Sultan ise onun sağında yer alırdı. Vezîri Mahmud Paşa ise ayakta dinlerdi (Kefevî, 2017, c. 4, s. 229-30).

Kefevî, ayrıca eserinin sonunda Sultan Süleyman'ın hocası Molla Hayrettin'in öne çıkan öğrencilerinden olan Mehmed Çelebi ile ilgili bilgi vermektedir. O, Mısır kadılığı yaptığı dönemde kadılıkta sîreti övülen ve yolu beğenilen liyakat sahibi bir kişidir. O dönem Kahire valisi vezir Çayır Süleyman Paşa olup, raiyyetine zulmedip sıkıntı vermekte, mallarına da el koymaktadır. Haftada iki kez divanda buluştuklarında Molla Mehmet Çelebi, zorbaların tavrından çekinmeyip, dinin ölçüsüne bağlı olarak hakkı söylediğinden dolayı, vezir bazı işlerini değiştirmiştir. Fakat vezir-i azam ve sultan-ı muazzam, sultan dairesinde bir araya geldiklerinde intikam almak için onu sultana kötülemiştir ve o, mısır kadılığından azledilmiştir. Mehmed Çelebi, Semani medresesi müderrisliğine devam etmiş, Vezir Süleyman Paşa da vezirlikten azledilmiştir. Kefevî, burada olayı, şöyle yorumlar:

"Devletin için delilleri bırak. Kibirlemek gücünledir. Devlet, rüzgârın yön değiştirmesidir. Kudret, şimşek gibidir. Yönetenin mutluluğu, raiyetin mutluluğuydur. İki dünyada onlara en zor şey, raiyetinin sıkıntısıdır. Vallahi ey insan Deyyan gafil değildir. İyilik de kötülük de yok olmaz. Zamanı gelince mizanına konulacaktır." (Kefevî, 2017, c. 4, s. 485-87).

Osmanlı Döneminde, Vezirin, ulemâ karşısındaki bu konumu bazen rekâbete de sebep olmuştur ki, Molla Fenârî ve Vezir İvaz Paşa arasındaki çekişme bunun örneklerinden birisidir (Pay ve Oruçoğlu, 2010, s. 88).

Sultanın ilim adamlarına gösterdiği bu teveccüh, bazen kibre de yol açmaktadır ki, bunun örneğini Kefevî, eserinde Hatipzâde'yi (öl. 901/1496) incelediği bölümde vermektedir: Hatipzâde, İbn Efdalüddin vezirleri selamladığında, "İlmin namusunu kirlettin, hizmet edilenken hizmet edenlere selam verdin" diyerek onu kınamıştır. "Hatipzâde gibi bir âlimin Sultana gitmesi yeterlidir." sözüyle Kefevî, onun sultan ve vezirler üzerine büyüklenmesi olduğunu ifade etmiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 326).

Âlimlerle İstişare

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Kuran ve Sünnetin de istişâreyi teşvikiyle idarecilerin bilginlere danışması, mühim bir durum olagelmıştır. Hz. Ali, görevlendirdiği valilere adaletli, merhametli olma gibi prensipleri emrederken, istişâreyi de önemsemiştir: "memleket işlerine uygun gelen tedbirleri tespit ve senden evvelki insanlara

doğruluk temin eden sebepleri ayakta tutma hususunda sık sık bilginlerle müzakere et, hikmet sahipleriyle tartış, konuş.” (Seyyid Râzi, 2012, s. 435-53).

Osmanlı döneminin kuruluş yıllarında âlim-sultan ilişkileriyle ilgili Ketâib’de detay bilgileri mevcut olmayıp bu dönemle ilgili fazla bir malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte Osmanlı’nın ilk fakihlerinden olan Dursun Fakih, Şeyh Edebalı’nın öğrencisi ve Osman Gazi’nin istişare heyetindedir. Burada Kara Hoca’dan (Alâeddin Esved) bahsedilebilir. O, Molla Fenârî’nin hocası ve İznik medresesinin ders ve fetvâ için görevlendirilen üçüncü kişisidir. Kendisi, Kefevî’nin naklettiğine göre, makam sahiplerinin yanına gitmekten kaçınan zahit, verâ sahibi, geçimi güzel bir insandı. Sultan Orhan Gazi onu ziyarete gelir, ona değer verirdi (Kefevî, 2017, c. 4, s. 36). Bir gün Sultan Orhan, Molla Alâaddin’in evine ziyaret için gittiğinde kendisinin namazda olduğunu görmüş ve bir süre beklemiştir. Molla Alâaddin gelince, Sultan, hocadan sefere çıktığında oluşan problemlere hüküm verecek bir öğrencisini ister. Molla, talebelerinden birini almasını söylese de Sultan onun belirlemede ısrar etmiştir. Burada sultanın, alanıyla ilgili olarak hocanın fikrini önemseydiği görülmektedir. Molla Alâaddin, Çandarlı Halil’i belirler. Çandarlı Halil, sonrasında Bilecik, Bursa Kadılığı görevlerinde bulunmuştur (Kefevî, 2017, c. 4, s. 119). Öyle ki, günümüz tarihçileri, ulema kökleri olan Çandarlı ailesinin, 14. yüzyıl ortalarından 15. yüzyıl ortalarına değin en yüksek adlî ve idari makamları tekeline aldığını ifade eder (Kafadar, 2019, s. 209).

Osmanlı Sultanlarının Ulemayı Desteklemeleri ve Huzur Tartışmaları

Osmanlı döneminde padişahlar, bazen belli bir konuda medrese hocalarından eser yazmalarını istemişler ve karşılığında telif ücreti kabilinden hediyeler vermişlerdir. Bazen de müderrisler padişahın huzurunda bir konu etrafında tartışmış, galip gelene padişahın ihsanı daha bol olmuştur. Konuyla ilgili literatürde çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Burada Fatih zamanında yaşanan bir örnekle yetinilecektir: Sultan Mehmed Hân, Molla Ali et-Tusi ve Molla Hocazade’ye Gazali ve felsefecilerin karşılıklı yazdıkları tehafütler üzerine eserler yazmasını istemiş, akabinde Molla Hocazade dört ayda, Molla Tusi ise altı ayda tamamlamıştır. Hocazade’nin kitabının Molla Tusi’nin eseri üzerine ilmen faziletli olduğu ortaya çıkmıştır. Sultan Mehmet bunun üzerine her birine eserlerinin karşılığı olarak bin dirhem, Hocazade’ye ise belagatinden dolayı fazladan vermiştir. Bunun üzerine üzülen Molla Ali el-Tusi Acem memleketine gitmiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 229-30).

Sultanın Karşı Koyamadığı Bir İdam: Molla Lütfî Olayı

Kefevî, hakkında ihtilaf edilen, idam kararı verilen isimleri, eserine müstakil başlık olarak almamıştır. Hallac, Şeyh Bedreddin, bunlardan bir kaçıdır (Döner, 2019, s. 439-40). Molla Lütfî’den de öğrencisi İbn Kemalpaşa’nın (ö.1534) biyografisi altında bahsetmiştir. Molla Lütfî, Sinan Paşa’nın en iyi öğrencilerindedir. Eşi benzeri olmayan, tenkidi eleştiriye seven bir âlimdir. Onun tenkidi sadece akranlarına olmayıp, selefi (kendinden önce gelenleri) bile eleştirmiştir. Faziletlerinin çok olması akranları arasında hasedi artırmış, keskin görüşlerinden dolayı büyük âlimler ona tavr almışlardır. Molla Lütfî, zındıklık ve dinsizlik iddialarından dolayı takibe uğramış, sonucunda ise Molla ibn Efdaluddin Molla Lütfî’nin öldürülmesine fetva vermemiş fakat bu fetvâyı Molla Hatipzade vermiştir. Hatipzade’nin onun idamından sonra evine geldiğinde “Kitaplarımı ondan kurtardım.”

dediği söylenir. O Şerhu't-Tecrid'e talikat yazdığı kitabının onun tarafından tenkit edildiğini iştmiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 386).

Şeyh Arifbillah Teâla Muhyiddin el-Kocavi Molla Lütffî'nin öldürüldüğünü duyunca "Onun ilhad ve zındıklıktan uzak olduğuna şahitlik ederim." demiştir. Molla Lütffî Ketâib'de, Ehl-i Sünnet bir âlim olarak gözükmektedir. Her gün Şeyh İbn Vefa'nın zaviyesine gidip, burada akşam namazına kadar Sahih-i Buhari'yi okuduğu rivayet edilmiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s.387).

Eserin Sultan bölümünde Kefevî -biraz da söylemek istediklerini bazen selefte söyleterek- İdris (a.s.)'ın öne çıkan güzel sözlerinden alıntı yapar:

"Akıllı adam üç şeyi hafife almaz; sultan makamını, ulema ve kendi kardeşlerini. Sultanı hafife alırsa sultan, görevlilerini onun aleyhine kullanır. Ulemayı hafife alırsa ulema, dini onun aleyhine kullanır. Kardeşini hafife alırsa mürüvvet ve faziletini yok eder" (Kefevî, 2017, c. 1, s. 63).

Molla Lütffî'nin idamında şu faktörler belirgindir: İlk önemli husus, Osmanlı ilmiye mesleğindeki rekabet sistemidir. Molla Lütffî'nin de görev aldığı Sahn müderrisliği, Osmanlı yüksek ilmiyesinin hiyerarşik sisteminde önemli bürokratik mevkilere geçiş makamıdır ve bu makamın o devirde sekiz kişilik dar bir kontenjanı vardır (Ocak, 1998, s. 208). Molla Lütffî, ilk İstanbul kadısı Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa vasıtasıyla Osmanlı ilmiye geleneğine hâkim, pragmatik ve akılcı niteliği ağır basan Fahreddin Razi mektebine mensup ve bu mektebin belirgin özelliği olan felsefi-akli eğilimleri sergiler. O, döneminin ilim ve âlim anlayışı çerçevesinde yüksek ulema arasında hatırı sayılır bir konumdadır ve o da bunun farkındadır. Sultan Fatih'e "Bu sekiz medresenin müstaid ve muidi, müstefid ve müfidi gelip benden her fenden okusunlar" diyecek kadar ileri gitmekte bir sakınca görmemiştir. Üstelik meslektaşlarını da küçümsemektedir. Molla Lütffî'nin rakiplerini ölçsüz eleştirdiği görülmektedir. Onların yazdığı eserler hakkındaki küçümseyici ifadeler rakiplerini çileden çıkarmıştır (Ocak, 1998, s. 208-9).

Mahmud Kefevî, eserinin Hatipzâde ile ilgili kısmında, Sultan Bâyezıd ile Hatipzâde'nin aralarının açıldığını ve bunun Molla Lütffî'nin kanunun aktılmasıyla ilgili Hatipzâde'nin taassubu dolayısıyla olabileceğini belirtmiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 327). Taşköprülüzâde, böyle bir durumla ilgili bir tahmine Molla Lütffî bahsinde de (Taşköprülüzâde, 2019, s. 448), Hatipzâde kısmında da değinmemiştir (Taşköprülüzâde, 2019, s. 250). Görülen o ki, hocası Sinan Paşa hakkında padişaha karşı çıkabilen ulema, Molla Lütffî idamına, Kefevî'den anlaşıldığı kadarıyla padişahın rızası olmasa da karşı koyamamıştır. Tarih kitapları, Molla'nın Ehl-i Sünnet akidesine bağlı biri olduğunu dönemin âlimlerini de referans alarak ısrarla ifade ettikleri için, bu idam kararı yanlış ve muhtemelen kasıtlıdır.

Kefevî'ye Göre Sultan-Ulema İlişkisinde Âlimlerin Dikkat Etmesi Gereken Esaslar:

Sultanlarla Birlikteliğin Adabı

İslam kültüründe devlet erkânına ve onlarla birlikte olan kişilere nasihatleri içeren siyasetnameler, sultanın ve âlimlerin birlikteliğindeki adaba dair oldukça yol gösterici bilgiler sunan eserlerdir. Kefevî'nin eseri, bir siyasetname olmasa da bazen âlimlerin bu adabı nasıl gözettikleri, sultanın buna ne şekilde cevap vermesi gerektiği ile ilgili yaşanan bazı örnekler içermektedir. Fakat öncelikle belirtmek gerekir ki, âlimler genel olarak

sultan ile çok fazla münasebet içinde olmamayı ilim ahlâkı için önemli bir kural olarak görmüşlerdir. Bu düşünce, Kefevî'nin eserinin Molla Gürânî ile ilgili kısmında açıkça görülmektedir: Bir gün Molla Gürânî'ye "İbni Vefa Molla Hüsrevi ziyaret eder fakat seni etmez?" sorusu sorulduğunda, cevap olarak "Bu konuda doğru yapar. Çünkü Molla Hüsrev âlim ve amildir. Bundan dolayı onu ziyaret etmek vaciptir. Ben ise âlimim fakat sultanla beraber bulunduğumdan dolayı beni ziyaret vacip değildir." açıklamasını yapmıştır. Kefevî burada "Rahimehullah akranlarındaki fazilet ve makamdan dolayı onları kıskanmazdı." notunu da düşmüştür (Kefevî, 2017, c. 4, s. 177). Burada anlaşıldığı kadarıyla Molla Gürani, sultanın etkisinde kalmayan, idarenin nüfuzuna girmeyen âlimin gerçek âlim olabileceğini belirtmektedir. Âlim, idareye yakın olmazsa rehber olabilir yakın olursa, idarenin nüfuzuna girer. Şeyh İbn Vefâ'nın böyle bir durumu göz önünde bulundurabileceğini de aynı zamanda ifade etmiş olmaktadır.

Molla Gürânî'nin idareyle ilgili birlikteliğinin adabı çerçevesinde Kefevî şu bilgileri vermektedir: "O, sultan ve vezirlere ismi ile hitap ederdi. Sultanla karşılaşınca ona selam verir fakat saygısız konuşmazdı. Musafaha eder fakat elini öpmezdi. Bayramların dışında sadece davet ettiğinde giderdi" (Kefevî, 2017, c. 4, s. 174). Ölümüne yakın yanında bulunan vezirlere şöyle dedi, "Beyazıt'a benden selam söyleyin. Cenaze namazımı kıldırın. Borçlarımı defnedilmeden önce beytü'l-mâlden ödesin." Sultan Beyazıt şahit istemeden kim ne kadar borcu var dedi ise onları ödemiş, o gün yüz sekiz bin dirhem dağıtmıştır (Kefevî, 2017, c. 4, s. 176).

Kefevî'ye Göre Ulemânın Sultana Yol Göstermesi Meselesi

İlim adamlarının fikirleri, topluma yol göstermesi ve toplumsal olaylardaki sıkıntıları çözüme kavuşturması açısından önemlidir. Dönemin yöneticisinin, din ve dünya işlerindeki konularda, ilim adamlarının yol göstermesine ihtiyacı olduğu kadar, toplumun da bunu sultana cesaretle söyleyecek ilim adamlarına ihtiyacı vardır.

Ketâib'de aktarıldığına göre, Sultan Bâyezıd, Molla Fenârî'nin (öl.834/1431) hüküm verdiği mahkemede şahit olmak istemiş, Molla bu şahitliği reddetmiştir. Sebebi sorulunca da cemaatle namaz kılmayı terk etmesi ile izah etmiştir. Bunun üzerine sultan, evinin önüne cami inşa ettirerek, kendine orada bir yer tahsis ettirmiş ve cemaati hiç terk etmemiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 109).

Fatih Döneminde, ilim adamlarının haklı oldukları bir konuda cesaretlerini gösteren mühim bir olay yaşanmıştır: Molla Lutfi'nin de hocası olan Sinan Paşa, (öl.891/1486) Fatih Sultan Mehmed Han'a vezirlik yapmıştır. Fatih, kendisini görevden azledip, hapse attığında, belde âlimleri Divân-ı Âlî'de toplanmışlar, Fatih onu hapisten çıkarmazsa kitaplarını yakacaklarını ve ülkeden gideceklerini söyleyip karara karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine Fatih, onu hapisten çıkarıp, Sivrihisar'a kadı ve müderris olarak göndermiş ve böylece İstanbul'dan uzaklaştırmıştır (Kefevî, 2017, c. 4, s. 326). Burada âlimlerin, haklı olan durumlarda sultanı kararı konusunda uyardıkları görülmektedir ki, sonuç almaları da sultanın onların görüşlerine değer verdiğini göstermektedir.

Konuyla doğrudan ilgili olan önemli bir diğer olayı Kefevî, Yavuz Sultan Selim ve dönemin Şeyhülislâmı olan Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1527) ile ilgili aktarmaktadır:

Sultan Süleyman Han'ın babası Sultan Selim Han yaptıkları hata sebebiyle yüz elli hazine bekçisinin öldürülmesini emrettiğinde, Molla-ı Mezkûr bundan dolayı padişahı uyarmak istemiş ve Divân-ı Âlî'ye gitmiştir. Müftüler divana büyük olayların dışında

gitmediğinden divan ehli şaşırmıştır. O divana girince vezirlere selam vermiş, onlar da selamını alıp meclisin başına oturmuşlardır. Gelme sebebini sorduklarında molla, sultana ulaşip ona söylemek istiyorum cevabını verince mesele sultana arz edilmiş, Sultan izin verince huzura tek başına girmiştir. Aralarında şu diyalog oluşmuştur:

Zenbilli, “Duydum ki sen yüz elli kişinin öldürülmesi kararı vermişsin. Fetva ehlinin görevi sultanın ahiretini kurtarmaktır. Dinen onları katledemezsin onları af etmen gerekir.” diyerek sultana isteğini bildirmiştir. Sultan Selim ona kızarak “Saltanat işine karışma. Bu senin vazifen değildir.” cevabını vermiştir. Konunun bundan sonrası işinin ehli, liyakat sahibi bir âlimin tavrı ile ilgili oldukça önemlidir. Zenbilli, “Aksine ben senin ahiret işine karışıyorum. Bu da benim vazifemdir. Eğer sen onları af edersen sen kurtulursun eğer yapmazsan senin için büyük azap vardır.” Diyerek isteğinde ısrar etmiştir. Bu durumda Yavuz’un kızgınlığı geçmiş ve suçluların hepsini affetmiştir. Bundan sonra Zenbilli’nin, sultanla bir süre daha konuştuğu rivâyet edilmiştir. Meclisinden gitmek isteyince Molla “Senin ahiretin için konuştum lakin benim söyleyecek bir sözüm kaldı.” der. Sultan “O nedir?” diye sorunca Molla “Onlar sultanın kullarıdır. Sultanın izzeti için onların insanlara el açması layık mıdır?” sorusunu yöneltince sultan “Hayır.” der. Molla “öyleyse onlara makam vermelisin” deyince, sultan bu teklifi de kabul etmiş ve bu durumda onları görevlerindeki kusurlarından dolayı ödüllendirmiş olup olmadığını sormuştur. Molla, bunun câiz olduğunu ifade edip sultana teşekkür ederek huzurundan ayrılmıştır” (Kefevî, 2017, c. 4, s. 377-78). Sonrasında sultan kendisine Anadolu ve Rumeli Askerî Kadılığı Kazaskerliğini teklif etmiş, Zenbilli kabul etmemiştir.

Bu olayla Zenbilli Ali Efendi, sultanın 150 hazine bekçisinin ölüm fermanını değiştiren zât olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. O, sultanın ahiret hayatını düşündüğü için, doğruyu, kendi hayatı pahasına söyleyen bir müftüdür.

Olayla anlaşılan odur ki, Zenbilli Ali Efendi, çözüme ulaştırdığı meselede affedilip ölümden kurtulan bu kimselerin, dünyada geçimlikleri için padişah tarafından kendilerine bir iş verilmesini, böylece onların maişetleri için herhangi bir ihanet yoluna da tevessül etmemelerini sağlamıştır. Böylelikle, padişahın vazifesi olan dünya işlerinin de huzur içerisinde sağlanmasını temin etmiştir ki, Mirsâdu’l-İbâd’da şöyle bir tavsiye dikkat çekmektedir, “Onların (görevlilerin) ihtiyaçları karşılanıp iktâ ve maişetleri eksiksiz verilmeli ki, zaruri ihtiyaçları sebebiyle ihanet etmesinler.” (Dâye, 2019, s. 88). Ayrıca Kınalızâde, padişahın yedi özelliğinden birinin sabırlı ve tahammül sahibi olması gerektiğini belirtir ki (Kınalızâde, 2014, s. 960). Hükümdarın olmazsa olmaz özelliklerinden ilki adâlet, diğerleri, halka yumuşak davranmak, şefkat göstermek, reâyânın hatalarını affetmek ve halkın işlerinde acele etmeyip sabretmektir (Vâiz, 2020, s. 73), Zenbilli burada padişahı sabra, affa ve tahammüle dâvet etmiştir. Yine Mâverdi, âlimin dine ve hakka aykırı konularda sultanın görüşüne muvâfakat etmekten sakınması gerektiğinin altını çizer ki (Maverdî, 2020, s. 169) Zenbilli’nin bu olayda gerçekleri ifade ettiği görülmektedir.

Kefevî’ye Göre Âlimlerin Yönetimden Menfaat Beklememesi

İlim adamlarının, Kadı, Müftü ve Şeyhülislamın ifa ettikleri görevlerde, sultandan ya da idareden herhangi bir menfaat gözetmemesi ahlâken istenen ve beklenen bir durumdur. Aksi takdirde, ulemanın, doğru ya da yanlış olsun, yönetimin istediği

istikamette olması kaçınılmazdır. Taşköprüzâde'nin dedesi Molla Hayreddin el-Hac Safâ (ö. 879/1475) Ketâib'de örnek bir müftü olarak görülmektedir. O, Osmanlı Devleti'ne Çelebi Sultan Mehmed zamanında gelmiştir. Molla Fenârî'nin ders yardımcısı olup, II. Murad zamanında müftülük yapmıştır. Sultan, onun günlüğünü otuz dirhem olarak belirlemiş ve daha sonra da bu ücreti arttırmak istemiştir. Bunun üzerine Hoca, "hazineden bana verilen ücret yeterlidir. Bundan fazlası helâl değildir." Diyerek reddetmiştir (Kefevî, 2017, c. 4, s. 147). O dine bağlı, vera sahibi, sünneti önemseyen, bidatları engelleyen ve hakkı konuşmada kınayanların kınamasına önem vermeyen bir âlimdir.

Onunla Sultan Mehmet b. Murathan ve dalalette olan Hurufî anlayışı temsilcisi olan Fazlullah Tebrizi arasında ki garip bir olay Ketâib'de nakledilmiştir. Bidat ehli bu kişi, süslü bazı yönlerini gösterince sultan bu kişiye meyletmiş, O da kendine tabi olanlarla Daru's-Saâdete sığınmıştır. Padişâhın bu kişiye yönelmesinden vezir Mahmut Paşa çok endişe duymuş, lâkin sultan korkusundan dolayı da bu konuda konuşamamıştır. Bu durumu Molla Hayrettin'e haber verince, Molla Hayreddin de Fazlullah Tebrizî'yi dinlemek istemiş ve Mahmut Paşa'nın evinde gizlenmiştir. Paşa, evine onunla dönmüş ve mülhit, paşanın kendi mezhebine döndüğünü zan ederek görüşünün bütün batıl fikirlerini açığa çıkarıp dile getirmiştir. Molla onun bütün hulul fikirlerini dinleyince, bu duruma sabredemeyip, onu takip etmeye başlamıştır. Mülhit sonunda sultanın evine girmiş, peşinden de Molla takip etmiştir. Kefevî'nin rivayetine göre mülhit ve tabi olanlar sultana gelince sultan susmuş ve Mollâ'dan utanmıştır (Kefevî, 2017, c. 4, s. 148).

Molla daha sonra Edirne'de Yeni Cami'ye gelmiş ve müezzinler ezan okumuştur. Halk toplanınca, Molla minbere çıkıp bu mezhebin sapıklığını anlatmıştır. Fazlullah Tebrizî'nin kâfir ve zındık olduğuna hükmederek, onun öldürülmesine yardım edenin sevaba ereceğini söylemiştir. Onu ve tabi olanları alarak şehir namazgâhına getirmiştir. Onun sakalı o kadar uzundu ki ateşe üfürdüğünde sakalı yanardı. Daha sonra insanlar odun toplamış ve mülhidi yakmış, tabi olanları ise öldürmüşlerdir. Böylece küfür ateşi de sönmüştür. Molla Hayreddin ölüm hastalığına yakalanınca Molla Tusi ona gelmiş ve vasiyet etmesini isteyince son söz olarak şunları söylemiştir: "Dine aykırı şeyler insanlar arasında ortaya çıkmasın." (Kefevî, 2017, c. 4, s. 149). Olayı Melikof da Fatih'in bir hurûfî misyonerden tanıdığı hurûfilik öğretisine kendini kaptırması olarak vermiştir. Bu şahıs ulemanın tepkisiyle, 1444'de Edirne meydanında yakılmıştır (Melikof, 1999, s. 170).

Bu olay örgüsünde açığa çıkan odur ki, Molla Hayrettin, dinin özüne aykırı, toplumun huzurunu bozan, dine sonradan sokulup, dinden olarak gösterilen bidatlara karşı mücadelesini vermiş sultanın dahi karşısında olma cesareti gösterebilmiş gerçek bir âlim olarak karşımıza çıkmaktadır. Maaşının artırılması konusunda gösterdiği iffet ise idareden bir menfaat beklemediğini ortaya koymakta, bu, aslında kendisine hakikati yüksek sesle haykırabilmesi için de imkân sağlamaktadır.

Sonuç

Âlimler ve siyasi otoriteyi temsil eden kişiler arasındaki ilişkinin hangi zeminde nasıl yürümesi gerektiği, tarih boyunca tartışıla gelen mühim konulardan birisidir. Bu durum, İslam kültüründe ve özelde Osmanlı'da önemini korumuştur. İslam siyasi düşüncesi, genel olarak âlimlere, siyasi gücün üstünde bir değer vermiş, sultanlar ya da emir ve halifeler de ulemanın manevî nüfuzundan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Kefevî'nin incelenen eserinde Osmanlı sultanlarının da ilmi ve ulemayı desteklediği görülmektedir.

Sultanlar, âlimleri çeşitli konularda eser yazmalarıyla ilgili desteklemişler, onlar da bu teşviki kullanarak, topluma hizmetlerini çoğaltmışlardır. Bazen âlimlerin yeterliliklerinin de sorgulandığı huzur sohbetleri, kırgınlıkla ve hatta âlimlerin başka ülkelere ya da şehirlere göç etmeleriyle de sonuçlanmıştır.

İslâm medeniyetinde, sultanın ve reyanın birbirine karşı sorumluluklarını ve davranış biçimlerini belirleyen siyasetnameler kaleme alınmış ve birçoğu da devrin sultanına ithaf edilmiştir. Bu mealde bir siyasetname olmasa da Ketâib'in satır aralarında âlimler ve sultanların ilişkileriyle ilgili önemli konuların yer aldığı görülmektedir. Eser, Sultan III. Murad'a takdim edilmek üzere yazılmıştır. Osmanlı sultanlarının yaşadığı olumsuz olaylar sultan eğer davranışını değiştirmişse eserde yer verilmiş, idareyle yaşanan bazı olumsuzluklar ve tartışılan isimler ise eserde yer almamıştır. Kefevî, Osmanlı'da idam edilen bir âlim olan Molla Lütî ile ilgili bilgileri, öğrencisi Kemalpaşazade kısmını incelerken vermiştir. Fakat ulemanın padişaha karşı çıktığı ve sonuç aldığı isimler, Sinan Paşa olayında olduğu gibi, eserde müstakil başlıkla yer almıştır. Eserde özellikle Yavuz Sultan- Zenbilli Ali Efendi, Molla Gürânî- Beyazıt, Fatih Sultan- Molla Hayreddin arasındaki olaylarda âlimlerin padişaha karşı doğru bildikleri yolda dik durabildikleri görülmektedir.

Ketâib'de yer alan biyografilerden elde edilen bilgilerle, âlim sultan ilişkisindeki en önemli kuralın, ilmin saltanatın ayağına gitmemesi, âlimlerin de sultandan bir beklentisinin olmaması prensibine dayandığı görülmektedir. Böylece, âlimler, sultandan bir beklentisi olmadıklarında onları irşâd edebilme noktasında daha faydalı olmaktadır. Sultanın etkisinde kalmayan, idarenin nüfuzuna girmeyen âlim gerçek âlimdir. Bu noktada da araştırmadaki âlimlerin kendi şahsı manevilerinde "el-âlîm" isminin tecellisine yaraşır bir şekilde eylemde bulunmaları hususunda çok titiz davrandıkları, sultanların da onların fikirleri ve kararlarına saygı duydukları görülmektedir. İncelemede yer alan Molla Lütî olayı, bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır: Burada bazı âlimler yanlış bir karara imza atmış, sultan kerih görse de karşı çıkamamıştır.

Âlim ve sultan ilişkisinde önemli bir sacayağı olan salih bir vezir, Ketâib'de yer yer üzerinde durulan önemli bir konudur. Tefekkürü ve yaşayışı salah üzere olan vezir, toplum için bir nimettir. Âlimle sultan arasında bir köprü görevi gören böyle bir vezirin varlığıyla toplumun refahı Allah'ın lütuf ve dilemesiyle kat kat artmaktadır. Bu meyanda denilebilir ki, insanın herhangi bir gruba, devlete ya da millete aidiyet duygusu, kendisini ifade edip geliştirme imkânı bulduğu ölçüde güçlenir. İdarenin, adaleti, huzur ve güveni şefkat ve merhametle sağladığı toplumlar, yönetimin işini kolaylaştırır ve bekasını sağlar. Osmanlı idarecileri de bu şartları sağlayabildiği ölçüde çok uzak coğrafyaların fikir insanları, gönül erleri, sanatkârları onların varlığına ve bekasına, toplumun huzuruna katkıda bulunmuşlardır. Şeyh Edebalî'ye atfedilen daha Osmanlı'nın başında ifade edilen şu söz, yönetenlerin temelde dikkat edeceği hususu bize aktarmaktadır: "İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın!".

Kaynakça / Reference

- Alatlı, A. (2014). *Bize yön veren metinler II*, (1. c.). İstanbul: Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Yayınları.
- Âşık, Ç. (2018). *Mi'râcu'l-eyâle*, Yay. haz. Muhammed Onuş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Atçıl, A. (2019). *Âlimler ve sultanlar*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Buhari, M. B. İ. (1979). *Sahîhu'l-Buhârî* (1-8. c). İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Çaylak, Â. ve Bakacak, A. A. (2018). *Ebu Hanife*, (İslam Siyasi Düşünceler Tarihi içinde). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dinçer, Ö. (2019). *Kamu yönetimi âdâbı*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Dinçer, Ö. (2019). *Siyâsetnâmeleri yeniden okumak*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Döner, N. (2019). *Mahmud Kefevî'nin ketâibu a'lâmi'l-ahyâr'ında sûfi-siyâset ilişkileri*, (Tarihten Günümüze Sûfi-Siyâset İlişkileri içinde) İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ebu Davud, S. S. (1981). *Sünenü Ebî Dâvûd.*, (1-5. c.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebü'l-Leys, S. (2005) *Hızânetü'l-fikh*, Yay. haz. Abdüsselâm Şâhin. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.
- Kafadar, C. (2019). *İki cihan âresinde*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kâfiyeci, M. (2018). *Seyfü'l-Mülûk Seyfu'l-Kudât*. Yay. haz. N. Okuyucu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kınalızâde, A. Ç. (2007). *Ahlâk-ı âalâî*. Yay. haz. M. Koç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kefevi, M. (2017). *Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr Min Fukahâi Mezhebi'n-Nûmâni'l-Muhtâr*. (Tahkik, S. Köse vd.). İstanbul: İrşad Kitabevi.
- Köksal, A. C. (2017). *Fıkıh ve siyâset*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Mâverdî, İ. (2020). *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Çev. H. Zavalı. İstanbul: Tahlil Yayınları.
- Melikoff, İ. (1999). *Hacı Bektaş efsaneden gerçeğe*, Çev. T. Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Necmeddin, D. (2019). *Sûfi diliyle siyâset*, Kâsım b. Muhammed Karahisârî Çev. ve Yay. haz. Ö. Kavak. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Necmeddin, T. (2018). *Tuhfetu't-Türk*, Yay. haz. M. U. Onuş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Ocak, A. Y. (1998). *Zındıklar ve mühlidler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pay, S., Oruçoğlu İ. (2010). Osmanlılarda ulemâ-siyâset ilişkisi: Molla Fenârî ve İvaz Paşa örneği. *Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu*, 4-6 Aralık 2009, Bursa. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Seyyid, R. (2012). *Nehcü'l-belâğa*. Çev. K. Çelik. İstanbul: Kevser Yayınları.
- Sultan, ordu ve reaya. (2020). Yay. haz. Özgür Kavak. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Taşköprülüzâde (2019). *eş-Şakâyku'n-Nûmâniyye*. Yay. haz. M. Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.